

crkva u svijetu

godina XXIV • broj 2 (102) • 1989

VJERA U PROCESU DEMOKRATIZACIJE

Drago Šimundža

Vrijeme spontano »ide« naprijed i nikakve ga stege ne mogu zaustaviti. I društvo je slično vremenu. Ni ono ne smije i ne može stajati na istoj etapi. Najvidljivije je to u kriznim momentima. Oni nastaju zato da ožive svijest i potaknu na nove sinteze. Krizne su situacije u tom smislu najplodnija duhovna razdoblja. Tko želi ići naprijed ne smije se na njih oglušiti. One potiču na razmišljanja, na potrebne ispravke i plodnije oblike suživota.

Jedan od tih oblika, opći uvjet napretka, jest humano otvaranje prema boljemu sutra u istinskom demokratskom ozračju, u kojemu se čovjek prije svega poštuje kao čovjek, kao osoba, sa svim svojim pravima i dužnostima, istoznačno i jednakopravno. Demokratski procesi koji se u nas često spominju i predložene reforme čini se da upravo idu za tim. U pluralističkom svijetu, koji je ljudska sudbina, neprihvatljivo je mjeriti ljude samo po svom »aršinu« te na taj način stvarati nove klase i privilegije.

Težnje društva za boljim odnosima i širim razvojem spontano se uključuju u etičke i religiozne vrednote; to više što se, bez sumnje, odnose na važna društvena područja i istinske slobode. Ne omalovažavajući nijedno od tih područja i ni najmanji uspjeh, nas ovdje posebno zanima demokratski pristup pitanju savjesti: položaj vjere i religioznoga čovjeka u našem društvu. Vjerujemo da će predviđene reforme i razvojni procesi pridonijeti općoj afirmaciji ljudskih prava bez obzira na boju kože, klasne razlike i nazorska uvjerenja.

Shvaćamo ozbiljnost situacije, ali i važnost razumskih opredjeljenja. Put prema boljem nema izbora: društvena jednakost povijesni je zadatak. Ona je i religiozna vrijednost. S tog stajališta o njoj i govorimo. S uvjerenjem da će započeti proces traganja za novim kvalitetima, na svim razinama naše svagdašnjice, pridonijeti boljem, ja bih rekao: normalnom položaju vjere i vjernika u našem društvu.

Vjera je i društvena stvarnost

Religiozna je dimenzija bitna sastavnica ljudskoga bića. Ljudi su se od pamtivijeka osjećali religioznima. S njima i njihove zajednice. I društva. Jer, makar je u prvom redu antropološko-osobna vrednota, ona je i društvena stvarnost. Religija je stoga u samim počecima društva bila važnim principom okupljanja, zajedništva, formiranja duhovnih i kulturno-civilizacijskih odrednica pojedinih krajeva, epoha i nacija. Mi smo danas baštinici tih dubinskih stvarnosti, koje su tijekom tisućljeća kulturološki obilježile pojedine kontinente, zemlje i narode.

Uloga vjere u društvu — ili, bolje, u društvima — imala je i ima različit stupanj važnosti i utjecaja, ingerencije. Različito joj se prilazilo i prilazi u društvu. Danas je njezino značenje, općenito, više duhovne, religiozne i odgojne naravi, nego vanjske društveno-organizacijske prirode. No i danas je, bez obzira na njezin tretman i pravni položaj, po svojoj naravi i društvena stvarnost i vrednota.

Tri temeljna modela društvenih ponašanja prema vjeri

Nećemo ulaziti u povijesne procese i novija kretanja. Dovoljno je napomenuti da i danas, usprkos proklamiranim pravima i slobodama, postoje različite krajnosti s obzirom na položaj vjere u društvu. Ide se, kako znamo, od tzv. teokratskih do anti-religijskih nadahnuća. Iran i Albanija samo su primjeri širih tendencija, koje se spontano osjećaju, u različitim postupcima i pristupima, u mnogim zemljama.

Mada su stupnjevi tih pristupa brojni i raznoliki, bitna su im tri dobro poznata modela:

1. model društveno-administrativnog povlašćivanja vjere,
2. model društveno-državnog neutralnog odnosa prema vjeri i
3. model prividne ili privremene pravne regulative, s naglašenim idejno-ideološkim omalovažavanjem religije i vjere.

Prvi je model bitno obilježen tradicionalnim privilegiranjem vjere, osobito tzv. »državne vjere«, na račun ateističkih shvaćanja i nedržavnih konfesija. Drugi je spomenuti model izum građanskog društva, modernih svjetovnih država, koje odbacuju načelo »državne vjere«, a s njim, naravno, i formiranje teističke ili ateističke odnosno antiteističke države. To je model slobode savjesti, bez ikakvih društvenih posljedica.

Treći je model, ako se tako može reći, pronalazak današnjih socijalističkih država. To je dosadašnji socijalistički ili, bolje, marksističko-lenjinistički model. U njemu je, zbog primjesa ideoloških stajališta prema vjeri, reli-

gija svedena ne samo na tzv. »privatnu«, nego — možemo slobodno kazati — na društveno »sumnjivu« i u javnosti neprihvatljivu stvar. Zbog toga smo ovaj model nazvali modelom prividne ili privremene pravne regulative. On kao takav nema svog čvrstog temelja. Pun je ideoloških i drugih predrasuda. U mnogo čemu je proizvoljan, neprimjeren povijesnom razvoju i demokratskom duhu vremena u kojemu živimo. Suvremeni procesi demokratizacije, stoga, zahtijevaju njegovu reviziju. Štoviše, činjenica je da mnoge socijalističke zemlje i same uviđaju da je takav model zastario i da ga treba mijenjati.

Budući da živimo u socijalističkoj zemlji, ovaj nas model najviše zanima; naravno, u našim prilikama, u širokom spektru naših reformi i nove demokracije.

Što ćemo kazati o našim prilikama?

U nas je u poslijeratnom razdoblju Crkva — a s njom i druge vjerske zajednice — odvojena od Države. To po sebi ne predstavlja nikakav problem. Međutim, problemi su se radali i radaju na crti društvenih odnosa prema vjeri, i u vezi s tim, recipročno, također na istoj crti vjerničkih odnosa prema državi i društvu. Dakako, kad ovako upotrebljavam riječ društvo, onda mislim na sistemске, društveno-političke institucije i strukture.

Bilo je mučnih događanja i teških vremena, o čemu ovdje ne bismo govorili. U nas se o tome još ne piše. U Sloveniji je biskup Lenič iznio neke podatke koji to potvrđuju.

Baš zbog toga moramo konstatirati, da se i u nas mnogo toga promijenilo. Prilike su, uglavnom, išle na bolje. Protokol iz 1966. godine između naše zemlje i Vatikana bio je svojedobno put prema smirivanju problema. Mnoge su se stvari od tada popravile. Danas smo dosta odmakli; zato bi i taj Protokol danas trebalo u mnogo čemu popuniti i dopuniti; staviti ga na zdravije temelje. On je bio prvi korak, vrlo važan u demokratskom prihvaćanju religije. Sada, na ovom stupnju, cijela problematika zahtijeva novi pristup i demokratskija viđenja.

O čemu se radi?

Radi se o tome da se vjera kroz cijelo ovo vrijeme, a s njom i religiozni čovjek — pa i na temelju Protokola — u našem podneblju više tolerira nego čvrsto društveno, pravno i ravnopravno, shvaća i prihvaća. Više joj se pristupa u negativnim određivanjima nego u pozitivnim pravima i vrednovanjima. Sav naš proces razvoja tekao je i teče u smjeru popuštanja napetosti, traženja boljih odnosa i većih vjerskih sloboda, posebno slobode tiska, komuniciranja sa svijetom, religioznih okupljanja itd. Međutim, on još nije došao do svoga normalnog stanja, u kojemu je vjera kao i nevjera izraz čovjekovih osnovnih sloboda, prema kojima bi se država odnosila neutralno, ravnodušno i nezainteresirano, na svim razinama; bez administrativnog pritiska i negativne klime, službenih privilegija i društvene »podobnosti«, odnosno, kako bismo mi rekli, prikladnosti ili pogodnosti.

Trebalo bi, dakle, učiniti novi napor i s njim još jedan korak. I to značajan korak prema nazorskoj ravnodušnosti Države: njezinu pravnom i stvarnom razumnom distanciranju od vjere i nevjere, teizma i ateizma. Jer, ako ćemo poštivati slobodu savjesti i moderno načelo da nema društvene vjere, treba do kraja povući zaključak i odreći se jednako i državne nevjere; dotično, što je sve isto: ako država ne može biti i ne treba da bude religiozna, onda po istom načelu ona ne može biti i ne treba da bude ni areligiozna, dotično antireligiozna. To je odavno prihvaćeni demokratski princip.

Naravno, to ne znači da se Zajednica odriče svojih obaveza u smislu reguliranja i poštivanja prava svojih članova. Naprotiv, prema svojim vlastitim statutima i međunarodnim obavezama, ona je dužna omogućiti, ostvariti i, ako je potrebno, zaštititi, u zakonu i u praksi, vjeru i vjerske slobode, odnosno — šire shvaćeno — slobodu savjesti, tj. savjest svojih religioznih i areligioznih članova, u smislu njihovih zakonitih aktivnih i pasivnih osobnih i društvenih prava i sloboda. To je toliko jasno i neosporno da to ne treba tumačiti. O tome govore dokumenti Ujedinjenih naroda, Deklaracija o pravima čovjeka, zaključci iz Helsinkija i nedavni dokument KESS-a, koji su sve članice potpisale 20. siječnja 1989. u Beču; među njima i naša zemlja.

Možda je ovaj korak, o kojemu govorimo, za naše prilike još prevelik. No prema njemu bi trebalo ići, barem postupno. Inače ćemo ostati samo na pola puta. Dapače, sve bi naše reforme i, šire, čitav naš proces demokratizacije bez demokratskog pristupa vjeri i religioznom čovjeku bili polovičan pokušaj i djelomičan napredak.

Sloboda savjesti spada u elementarni dio ljudskih sloboda. Valja je ispravno i cjelovito ugraditi u sistem, u društveni pravni i administrativni poredak, kako bi se doista ostvarila u praksi, na svim razinama društvene stvarnosti.

Ideološka pretpostavka marksizma

U nas je položaj religije načelno dobro zamišljen: ni povlaštena, ni omalovažena, ni diskriminirana. U skladu s tim društveni položaj religioznoga čovjeka trebao bi biti isto takav: ni privilegiran, ni diskriminiran; naravno, isto takav i onoga koji ne vjeruje. No kako je dug put od teorije do prakse, a još duži od uopćenog načela do njegova pravnog i stvarnog realiziranja, mi se doista ne možemo pohvaliti s tretmanom vjere i vjernika u ovom našem konkretnom društvu.

Ne bismo ulazili u pojedine primjere i prigodne nesuglasice kojih sigurno ima u svim društvima. Zaustavimo se na ključnim stvarima.

Mi se redovito tužimo na praksu; ona nam je najbliža, i vidimo da nije dobra. No moramo reći da nije u nas ni u teoriji sve čisto. Zapravo, stvari u njoj stoje vrlo loše. I praksa, kakva je, bitno o njoj ovisi, o njezinim krivim ili fiktivnim postavkama i pretpostavkama.

Kako? Evo kako: marksistički sistem u kojemu živimo nije društveno i politički neutralan prema vjeri. Ovakav kakav je, on je po svojem

nazoru bitno ateističan. Areligioznost mu je, s jasnim tendencijama antireligioznosti, jedna od važnih idejnih odrednica. Stoga, koliko god težio za boljim, humanijim likom, poglavito u svom pristupu prema vjeri i religioznom čovjeku, stalno ostaje na svojoj ideološkoj pretpostavci: da je vjera izraz iskrivljene svijesti, otuđenje ili deformacija. S druge strane, za se tvrdi da je jedino ispravan, znanstven i sveobuhvatan. Vlastite ga pogreške malo zanimaju, pa ga i ne smetaju. Na temelju tih i takvih premisa nužno pretpostavlja svoj ateistički svjetonazor kršćanskom (religioznom) shvaćanju čovjeka i svijeta. To, naravno, vuče vrlo složene posljedice u praksi.

Dakako, kad bi se radilo samo o teoretskom mišljenju, o vlastitom vrednovanju i zatvorenom subjektivnom shvaćanju, to ne bi trebalo nikoga posebno smetati. Međutim, kako u nas to nije slučaj, jer se posredstvom vlasti sve to prenosi na društvena, zakonska, administrativna i druga javna područja, to i nehotično stvara poteškoće. I nije dobro. Zapravo, to je vrlo loše; društveno je nerazumljivo i u cjelini štetno. Jer, čim takva teorija uđe u društvenu sferu, putem različitih instrumenata i zakonskih struktura, ona rađa jednodimenzionalnu »klimu« i negativnu praksu, pri čemu se — htjelo se to ili ne — nužno narušava društvena jednakost i demokratska ravnopravnost, odnosno pluralizam mišljenja i društveno respektiranje postojećih svjetonazora, a s njima, istodobno, i prava religioznoga i nereligioznoga čovjeka.

Svi znamo da je u nas marksizam prihvaćen kao društveni sustav. Gledano s našega stajališta, kad se radi o demokraciji i vjeri, to ne bi nužno trebalo stvarati probleme. Mi smatramo da vjera može i treba imati mjesta u svim sistemima. Jer, svi se oni po samoj prirodi stvari trebaju zalagati za čovjeka, za njegova prava i slobode. Prema tome i marksizam bi, usprkos svojim predrasudama, morao o tome voditi računa. Naime, religiozna prava i slobode bitan su dio osnovnih ljudskih prava, što je općenito prihvaćeno i dovoljno jasno. To je razlogom da se Crkva načelno neutralno postavlja prema društvenim sustavima. Koncil se u svojim dokumentima ni najmanje ne zalaže za ovaj ili onaj sustav; dapače, prema svima je istodobno otvoren i indiferentan. Međutim, i Crkva i Koncil, i svaki čovjek dobre volje, zalažu se za demokratske odnose, za slogu i ravnopravnost u društvu, za slobodu savjesti i zakonsku jednakost. Zbog toga ne mogu biti ravnodušni prema kršenju temeljnih društveno-etičkih norma i načela.

Ateizam — povlašteni nazor naše javnosti

Naše poteškoće i probleme, po mom mišljenju, ne treba svoditi na društvenu strukturu marksizma, na njegove manje ili više uspjehe ili neuspjehe, nego na njegove svjetonazorske predrasude i povlastice u društvu, na ono što se obično naziva ideološkom ili ateističkom sastavnicom marksističkih sustava.

Naime, marksizam u socijalističkim zemljama nije prihvaćen samo kao društveni sustav — u svom socijalnom, privrednom i političkom obliku — nego, kako znamo, u globalu, u cjelini, kao takav. Kako ga međutim, zbog spomenutog teoretskog stajališta, bitno prožimlje njegov ateizam,

ateistički nazor na svijet, on zbog toga spontano u sve društvene strukture uključuje i svoje nazorsko shvaćanje, svoje ateističko opredjeljenje. Na razne načine. To je temeljni problem, s kojim se suočavamo. On u stvari čini da se vjernici u marksističkim zemljama, koje idu tim putem, osjećaju kao građani drugoga reda, društveno i politički zapostavljeni. To je u biti i naše pitanje. O njemu bi u daljnjem procesu naše demokratizacije trebalo mirno, trijezno, uz istinsko poštivanje stvarnosti, razborito i odgovorno razgovarati.

U stvari, iako to nije nigdje izričito rečeno, ateizam je čitavo ovo poslijeratno vrijeme toliko utkan u naš društveni sustav, da je praktično kroz sve ove 44 godine povlašteni nazor naše javnosti. Dapače, i u samom Ustavu, mada blago i naizgled bezazleno, dana mu je implicitna prednost. Naime, povlaštenost marksističke avangarde, koja je statutarно ateistička, kroz tzv. vodeću ulogu uključuje indirektno i povlaštenost njezina nazora. To više što cijelo ovo vrijeme, pa ni danas, u nas Država nije odvojena od Partije. S druge strane, što potvrđuje istu činjeničnost, uopćeno prihvaćanje marksističke orijentacije, marksizma u svim njegovim vidovima, ne isključuje nego dapače uključuje i njegovu spomenutu ateističku prednost u društvu, koja se na javnim razinama obilatо koristila i koristi.

To je dakle činilo i čini da se u nas gotovo pola stoljeća stvarala ateistička vizija društva. Ona je dovoljno uočljiva. I makar je danas mnogo blaža negoli je nekada bila, još uvijek odražava svoju temeljnu misao da je religioznost socijalistički sumnjiva i na javnom mjestu, u društvenoj javnosti, gotovo nedopuštena, dok je ateizam, naprotiv, društveno poželjan. On se može mirno izražavati i promicati, jer je, tobože kao takav, ateizam socijalistički ideal.

Društvena klima i praktični položaj vjernika

Takvo shvaćanje, određenije rečeno, takva društvena klima, svojim spontanim djelovanjem, implicira i određene društvene postupke. Oni pak, usprkos spomenutom načelu ravnopravnosti vjernika i onoga koji ne vjeruje, potiskuju religioznoga građanina na rub društva ili, kako se to obično kaže, u drugi red. Posebno je to uočljivo kad analiziramo upravne i društveno-političke službe i funkcije, državne institucije i školstvo, važniju administraciju i, općenito, sredstva za priopćavanje. Ilustrativno je, na primjer, da praktično, usprkos većinskoj religioznoj populaciji našega naroda, gotovo i nema vjernika (javnoga) na važnijoj službi ili položaju. Stvarnost je najbolji kriterij: postoji toliko zvanja i zanimanja, odgovornih funkcija i tijela, u kojima je zbog spomenute klime vjerniku praktično onemogućen pristup. Tako je legalno i ilegalno, raznim kanalima, od Partije preko škole i armije do mass-medija i naših enciklopedija, stvorena poluslužbena atmosfera koja sumorno pritišće naše društvo.

Možda zbog toga ni u sastavu samoupravljanja, koji bi trebao biti do kraja otvoren, religiozni čovjek i njegovi religiozni interesi nisu našli odgovorajuće mjesto. Oni se, doduše, s vremena na vrijeme spominju: govori se o ulozi vjernika u Socijalističkom savezu, o sistemskim struk-

turama u kojima se rješavaju religiozna pitanja, o potrebama religioznih zajednica itd. Ali, sve je to tako blijedo, da nema gotovo nikakve praktične vrijednosti, bar ne u demokratskom i efikasnom smislu.

Zbog toga imamo ovakvu stvarnost kakvu imamo. Načelno smo svi jednaki, ravnopravni, a praktično sve važnije funkcije, u vlasti i upravi, vrše ateisti. Pasivno pravo ni u jednom sistemu ne može zamijeniti i nedomjestiti aktivno pravo. Na žalost, religiozni čovjek nema u nas iste šanse i iste mogućnosti kao i njegov ateistički sugrađanin.

Oni koji priznaju da je to tako kažu, otprilike, da to nije zbog vjere, da vjernici nisu potisnuti na rub društva zbog svojih religioznih uvjerenja, nego zbog toga što ne pripadaju vodećoj avangardi, konkretno Partiji.

Ovu primjedbu treba uvažiti — jer, nije samo u pitanju vjera — ali je istodobno potrebno uočiti sve okolnosti koje su s njom u vezi. Činjenice se ne smiju previdjeti i zaobići. U nas je takav sistem da vodeću ulogu ima samo Savez komunista. Vjernik ne može imati tu ulogu pravno jer ne pripada Savezu. To je točno. Međutim, on mu ne može pripadati baš zato što je vjernik, što vjeruje. Za naše je izlaganje sasvim sporedno što je čime uvjetovano i kako je, je li ispravno uvjetovano. Činjenice su činjenice: vjera je — između ostaloga — na jedan nenametljiv način obilježena kao smetnja »vodećoj« ulози u našem društvu. Istina, ona se u tom smislu ne spominje. Ali stvari su dovoljno jasne i praksa ih čitavo ovo vrijeme potvrđuje.

Dijaloške perspektive

Pitanje društvenih odnosa u jednom narodu, u društvu, samo je po sebi vrlo složeno i vrlo delikatno. Ali, i posebno važno. Baš zato ga je potrebno načelno rješavati i demokratski graditi, bez ideoloških predrasuda i sistemskih privilegija.

O tome se danas dosta govori i piše, baš u društvenom tisku. Čini se da je mnogima sve više jasno da u ovakvoj postavci, u kojoj vodeća uloga uvjetuje ateizam, a ateizam vodeću ulogu, nije moguće ostvariti potpunu jednakost i ravnopravnost u društvu. To je posebno uočljivo u usporedbi društvenog položaja vjere i nevjere. Naime, položaj vjernika — na različitim razinama — nije i praktično ne može biti jednak položaju njegova ateistički orijentiranog kolege, pa makar on bio iskreno socijalistički i, recimo, marksistički orijentiran.

Reći će netko da su to pitanja koja nadilaze religioznu sferu. S time se ne bih mogao u potpunosti složiti. Bar ne kako se to u nas apriorno ističe i zaključuje. Zapravo, takva mišljenja su postala poseban problem. Ona su najradikalniji odraz ovoga o čemu govorimo. Naime, oni koji oduzimaju pravo vjernicima da govore o svojim problemima, na razini šire zajednice i društva u cjelini, najčešće polaze od pretpostavke da je vjera »privatna stvar« i da je time sve riješeno, odnosno da načelo »svi smo jednaki« sve pokriva. Mislim da je to najobičnija floskula, da ne kažemo namjerno kršenje osnovnih prava religioznoga čovjeka. Jer, on sigurno ima razloga i ljudskog poštenja da o toj svojoj »privatnoj« stvari

i društvenoj jednakosti i sam sudi, da javno kaže što valja, što ne valja, da se zalaže za bolje ljudske i demokratske odnose. To više, što nijedno dobro i pozitivno načelo ne bi smijelo ostati samo načelo, bez svoje javne i pravne primjene u praksi. Inače, takvo načelo ili ideja bez praktičnog ostvarenja nema stvarne društvene vrijednosti.

Ako su nekome, bez obzira tko je on, na ovaj ili onaj način uskraćena neka prava, ne vidim razloga zašto se o tome ne bi moglo, ako je društvo imalo demokratsko, mirno i argumentirano razgovarati — u cilju boljeg uočavanja i svrsishodnijeg rješavanja stvari.

Čovjek je onoliko čovjek koliko drugoga prizna čovjekom. I društvo je onoliko narodno koliko ga prihvati narod; a da bi ga prihvatio, treba i ono njega prihvatiti, demokratski ga uključiti u svoje strukture i ravnopravno ga, u svim dijelovima, priznati i poštivati.

Sve je ovo u nas dovoljno jasno. Praksa je najbolje svjedočanstvo. I to ne od jučer. Međutim, proces demokratizacije zahtijeva poboljšanje. S time bi, očito, trebale računati tri često spominjane reforme u našem društvu: politička, privredna i reforma Saveza komunista. Držim da je to dobra pretpostavka. Jer, istini za volju, kao što je teško povjerovati u pravilno rješavanje ljudskih prava bez javne slobode savjesti, isto je tako teško vjerovati u afirmaciju slobode savjesti bez općih prava i demokratskih odnosa u društvu. Jedno s drugim ide; jedno bez drugoga hramlje. Ravnopravnost se ili, bolje, sloboda se mjeri u društvu prema ravnopravnosti i slobodi onih koji »drugacije« misle.

Bez povlaštenosti i zapostavljenosti

Zbog toga i mi, dok govorimo o položaju vjere i o pravima religioznoga čovjeka, moramo misliti na šire odnose, na cijeli kontekst u kojemu živimo. Ističući važnost slobode vjere ne smijemo prešutjeti, u današnjem pluralističkom svijetu, isto takvu važnost i slobode nevjere. Djelomična prava i nejednake slobode najuočljiviji su izrazi društvene nepravde. Prema tome, grijeshili bismo kad bismo zastupali slobodu vjere na svim razinama, u privatnosti i javnosti, a ne bismo istodobno iskreno prihvatili i poštivali opće načelo slobode savjesti. Želeći da se ta sloboda, kao što je i Koncil naglasio, što snažnije ugradi u društveni sustav, mi je svjesno trebamo zastupati i savjesno štititi na svakom mjestu. Ona ne smije biti ni pod kakvim društvenim pritiskom.

Polazeći od tog načela, koje je u Crkvi službeno prihvaćeno, mi podržavamo spomenuto stajalište kad je u pitanju položaj vjere i religioznog čovjeka u društvu: ni povlašteni ni zapostavljeni, diskriminirani. Kad to kažemo, mislimo na konkretnu praksu i društvenu stvarnost u svim društvima i na svim razinama. U nas i u svijetu. Moramo biti i jesmo za iste šanse i iste mogućnosti svakog čovjeka, teista i kao i ateista, poštujući, naravno, njihove sposobnosti koje odgovaraju određenim mjestima i položajima u društvu.

Prvi korak koji bi otvarao vrata takvom odnosu bilo bi, po mom mišljenju, pravno i praktično izgrađivanje neutralnog, indiferentnog stava

Države prema vjeri i nevjeri, prema svjetonazorima. Kao što vjera nije njezina stvar, tako ni ateizam ne bi smio biti njezin interes. To bi vodilo odbacivanju ideološkog faktora u našem društvu, o kojemu se toliko govori. Namjesto ideoloških diskrecija i stanovitih privilegija nastupilo bi realno pravo, koje bi s ozbirom na vjeru i nevjeru — jednako tako i na svim drugim razinama — učvrstilo pravni poredak i stabiliziralo pravne norme, pravnu državu, bez njezinih diskrecionih i arbitrarnih uplitanja, ideoloških i demagoških izvrtanja, voluntarizma i bilo kakva društvenog povlašćivanja na temelju svjetonazora.

Dakle, Država se ni na jedan način, ni direktno ni indirektno, ne bi trebala miješati u slobodu savjesti. Dapače, ona treba pružiti iste šanse i iste odnose. Ako je za nju vjera privatna stvar, onda i ateizam mora biti isto tako privatna. I obratno.

S obzirom na sve ovo, u našem bi zakonodavstvu, osobito u administraciji, pa i u samom Ustavu, neke stvari trebalo bolje lučiti i jasnije formulirati. Ne vidim pravnog temelja na čemu bi se mogla zasnivati bilo čija prednost. Jer, dokle god bude prednosti u društvu, bilo da se ona zasniva na boji kože, robovlasničkim odnosima, porijeklu ili plavoj krvi, na vjeri, rasi, klasi, naciji, ili — što je jednako loše — na ideologiji, i partiji, ne može se govoriti o humanom, ravnopravnom i ljudskom poretku u društvu.

Moram priznati da mi u jednom socijalističkom Ustavu — poslije toliko godina — ne ide u glavu dioba društva na vodeću i, dosljedno, ne-vodeću ulogu. Ako ja dobro stvari shvaćam, to nas ne može — izjednačiti. Naprotiv! — Kao da takav princip ne ruši sve ono što bi današnje čovječanstvo htjelo nadići! To je anakronizam: podjela društva na ideološkoj osnovi, pri čemu se, na drugi način, ponavljaju povijesne pogreške i nedemokratski odnosi.

Dokle god teoretski i praktično kandidat za predsjednika Republike ne bude mogao biti i praktični vjernik, odnosno dok general i vojnik — da ne nabrajamo druge — ne budu mogli po volji u svoje slobodno vrijeme, bez ikakva društvenog pritiska, ići ili ne ići na svoje vjerske obrede, svojevoljno i javno, nećemo moći govoriti o neutralnosti Države ni o društvenoj ravnopravnosti vjere i nevjere. To je ono što smo već napomenuli: ako želimo humano društvo i zdrave odnose, onda vjernik i nevjernik, ateist, trebaju imati iste šanse i iste mogućnosti u društvu, na svim razinama, aktivno i pasivno, pasivno i aktivno, po humanomu i pravičnomu zakonu.

Opasnost ideološkog politiziranja

Naglašavajući, dakle, važnost društvenog statusa vjere, odnosno ravnopravnog položaja ateizma i teizma, moramo na prvom mjestu voditi brigu o pravima konkretnog čovjeka, i to — što je razumljivo — na svim područjima: i djeteta u školi i njegova nastavnika, i radnika i službenika, jednako. Izravna i neizravna ateizacija društva o tome nije, očito, vodila mnogo računa. Kako i zašto? Glavne smo razloge, uglavnom, naznačili. U njihovo sprovođenje, administrativnu i drugu praksu ne bismo ovdje

ulazili. Samo ćemo spomenuti sistem pretjeranog politiziranja stvari, koji u biti odražava određeni društveni ideološki, režimski monopol.

Naime, u nas se odavno sve što je javno, društveno, stavilo pod nazivnik politike. A kako se, tobože, politikom mogu baviti samo društvene strukture, onda se lako bez velikog razloga svaki javni akt vjernika, Crkve ili neke druge vjerske institucije po volji ili po nečijoj potrebi proglašava politikom, odnosno politizacijom vjere.

Shvaćamo kompleksnost društvenog života i važnost javnih čina, njihovu društvenu i, često, političku odgovornost. No ne možemo prihvatiti tezu da se svaki javni čin politički arbitrira. Bez demokratskih sloboda i autonomije nekih područja naći ćemo se u takvom automatizmu totalitarnog tipa u kojemu ljudi po navici postaju marionete. Mislim da mi već od toga bolujemo. To je novi problem o kojemu bi trebalo raspravljati.

Uvijek je bilo područja — a treba da ih bude i danas, ako želimo demokratske odnose — u kojima se građani mogu i trebaju slobodno izražavati bez obzira na službenu politiku. Takvo je, na poseban način, upravo religiozno područje. Ono se, koliko god bilo proglašeno »privatnom stvari«, ne može zatvoriti u sakristiju i svesti na molitvu »ispod plahte«, gdje te niko ne čuje i ne vidi. Religiozni čin, kao i svaki ljudski častan i slobodan čin, ima pravo da u svim svojim vidovima bude javan i društven. Ne smije se njime nikoga vrijeđati, ali se zato ni on ne treba omalovažavati, ili, ako je obavljen u javnosti, proglašavati aktom kršenja javnoga reda i mira.

Dakako, i druga područja zaslužuju svoju autonomiju. Zapravo, ne bi uopće smjela biti vezana uz politiku. Tako na primjer karitativna djelatnost, kulturna, znanstvena, športska itd. Isto tako cijeli spektar etičkih pitanja: od pobačaja do ljudskih prava, do solidarnosti s onima koji trpe, koji su bilo na koji način progonjeni, itd. Evanđeoska poruka i humana uloga Crkve zahtijevaju od nas aktivnu suradnju na izgradnji moralnog i društvenog dobra. Uostalom, to je poziv svakog građanina. Želim reći da je i naša ljudska dužnost. S kojim pravom nam to društvo može spriječiti? A, istini za volju, naša legislativa nije u tome dovoljno jasna. Crkvena karitativna djelatnost, npr., u društvu, premda postoji, pravno stoji na vrlo slabim nogama. Ona se više tolerira nego dopušta. Kad nekome padne na pamet, on je po volji može i zabraniti, prema prilikama, a ne prema zakonu ili etičkoj normi.

Problem »posredovanja« i demokracija

Ne ulazeći u to da je u demokratskom društvu normalno da svaki građanin javno iznosi svoje argumentirane kritike i mišljenja o svim javnim pitanjima, pa i o političkim, što ovdje usputno spominjemo, nameće nam se jedan naš problem, koji se u nas tehnički zove problemom »posredovanja«. Naime, desetljećima se uvjerava naša javnost kako je to strašan društveno-politički prijestup ako vjerski predstavnici, na primjer biskupi, nešto reknu o položaju vjere i vjernika u društvu, ako iznesu neki problem ili pokušaju javno braniti ustavom zagarantirana prava člana svoje zajednice i vjerske slobode. — To je, doista, proizvoljna interpreta-

cija društvenih prava i sloboda u ovom vremenu. U povijesti se tako nešto zabranjivalo samo ilegalnim organizacijama, nipošto priznatim institucijama, vjerskim zajednicama i društvenim strukturama bilo koje vrste, javnim i privatnim. Naime, ako je normalno, a jest, da zajednica — javna i privatna — zastupa i štiti prava svoga člana, onda je, bez sumnje, normalno i opravdano da crkvena zajednica, posebno njezini predstavnici, zastupa i štiti prava svojih vjernika. Dakako: razumno, pošteno i argumentirano. To je demokratski postupak.

Taj postupak je ispravan i treba ga podupirati, a ne sprečavati. On je kadar pročistiti ideje i oplemeniti društvene odnose. Bez njega ćemo tapkati u mjestu, bez kritičke prosudbe i nužnih ispravaka neminovnih pogrešaka idejno-ideoloških shvaćanja i jednostranog prosuđivanja čovjeka i društva, samo po svom monopolu i kalupu.

Ovdje je, naravno, riječ primarno o vjeri, o demokratskom pristupu slobodi savjesti i svjetonazorskoj ravnopravnosti. Znamo i priznajemo da nije samo to pitanje i problem. Društvo je složeni organizam. O mnogim stvarima bi se moglo raspravljati. To više, što su različita društvena područja između sebe spontano povezana i jedna o drugima ovisna. Demokratizacija bi o svemu tome morala voditi računa. Jer, kako smo napomenuli, teško je povjerovati u potpunu slobodu savjesti bez širih demokratskih postupaka. Vjerujemo da će započeti procesi i to uvažiti.

Primjeri bi se mogli još navoditi; dapače, i čitava područja nabrajati. No stvari su dovoljno jasne. Napominjemo ih s jedinim ciljem: da se u sadašnjoj razvojnoj fazi zajednički uoče i isto tako zajednički mijenjaju nabolje. A mogu se i treba ih mijenjati. Jer, društvo se može razvijati samo u ravnopravnosti i slozi, kao što se čovjek može osjećati čovjekom samo ako zna cijeniti i poštivati prava i slobode drugih. To je stvarnost života i iskustvo povijesti. Trebalo bi ih prihvatiti.

FAITH IN THE PROCESS OF DEMOCRATIZATION

Summary

The author pays attention on the social situation of faith and the faithful. Particularly stressed is the relationship of faith and faithlessness in the socialistic regime in Yugoslavia. It is perceived that the marxistic relationship towards faith is the result of prior undiscernment from which atheism has become a publicly favoured opinion. Coming out of the social climate and practical position of the faithful, it is stated that the marxistic relationship towards faith is designed upon the model of an apparent or temporary legal regulator, with the emphasis on the idea-ideological depreciation of religion and faith. In continuing, caution is stressed in regards to the danger of ideological politicization and undemocratic relationship towards the basic rights of man, particularly towards the freedom of conscience. It is the belief that it is time that numerous things improve and accept an understandable neutral relationship of the state towards faith and faithlessness.